

Окупирана Србија 1915-1918.

Краљевина Србија је у јесен 1915. године, због агресивних противника и неодлучних савезника, била пред питањем опстанка. Улазак Бугарске у рат на страни Централних сила, у јесен 1915, допринео је да се ситуација на Балкану потпуно измени у њихову корист. После офанзиве Аустроугарске и Немачке и падом Београда, а потом удара Бугарске с бока, српска војска се, уз сталне једномесечне борбе, повлачила ка југу. Непријатељ је до краја октобра 1915. заузео већи део земље. Српска војска се прибрала на Косову у намери да прими одсудну битку или се пробије повољном комуникацијом ка Солуну, где је већ стигао део савезничких јединица. Међутим, услед продора Бугарске у јужну Србију, војска се преко црногорских и албанских планина повукли у Грчку. Са њима је кренуло око 13.000 цивила, жена и деце.

Победничке силе, у време тријумфа почетком децембра 1915, биле су сагласне да Србију треба уништити. Београд је био слободан град и једини у Европи који је, делимично 1914, а затим октобра 1915, у Макензеновој офанзиви, страшно разорен, од породичних кућа, фабрика, до универзитета и двора. Србија је наредне три године остала под окупацијом, подељена у две окупационе управе – аустроугарску и бугарску. Немачка није имала територијалне претензије на Србију, али је на ширем простору уз Моравско-вардарску долину организовала Етапну зону којом је контролисала комуникацију ка истоку, док јој је крајњи циљ био прекрајање граница на Балкану у корист својих савезника. Обе окупационе власти, аустроугарска и бугарска, имале су пуне ингеренције над судбином српског народа, његовим правним и економским положајем. Није то био само пораз Србије већ и ропство српског народа, што је било праћено великим губицима у људским жртвама и материјалним и културним добрима. Пропагандно се деловало у школама, преко деце, где су за учитеље постављали своје официре и наставу изводили по својим уџбеницима и програмима.

Аустроугарска окупациона управа, Војни генерални гуверман, представљала је посебан војнополицијски режим који је имао за циљ одржавање власти над покореним становништвом, чија је војска и влада у рату са окупационом државом, систематску експлоатацију природних и привредних ресурса, темељну депопулацију српског народа применом посебног правног статуса. Извршна власт, полиција и жандармерија имали су неограничена овлашћења у поступању са народом, уз само формалне уредбе. Све мере спроводили су застрашивањем, јавним егзекуцијама без судске пресуде, интернирањем у логоре Монархије, чак и деце млађе од петнаест година, где су умирали од глади и болести, обавезним принудним кулуком и реквизицијом производа за потребе своје војске и државе. Ригорозно су ограничили исхрану Срба, што је довело у питање и биолошки опстанак. Уништавали су културна добра. Опљачкали су ризнице манастира Дечани, Раваница, Манасија, музеје и библиотеке, нарочито у Београду. Спаљивали су српске рукописне књиге и рушили историјске споменике.

У бугарској окупационој области, подељеној на Војноинспекцијску област Морава и Војноинспекцијску област Македонија, методе злочина над Србима биле су много окрутније. Нису поштоване никакве правне нити међународне хуманитарне норме.

Бугарска полиција је имала неограничену власт над животом сваког грађанина, третирајући га као класично робље. Одмазде и још жешћи злочини над поробљеним народом у Србији наступили су после успешне српско-француске контраофанзиве на Бугаре, освајањем Кајмакчалана, а потом Битоља, 19. новембра 1916. године. Злочини су били драконски, нарочито према српским интелектуалцима, свештеницима, просветним радницима, које су систематски убијали или интернирали у логоре, жене су силовали, сакатили и забрањивали употребу националног имена и писма.

Вест о српском успеху код Битоља окуражила је понижени народ на оружани отпор. Народни устанак припреман је током 1916. године формирањем четничких одреда. Организатор устанка био је Коста Војиновић. Непосредни повод за устанак било је регрутовање Срба за бугарску војску и слање на Солунски фронт, што је значило слање Срба на Србе. На тајном састанку устаничких четовођа у Обилићу код Лесковца, 21. и 22. фебруара 1917, усвојене су одлуке о устаничкој организацији, а за шефа Централног комитета постављен је Коста Миловановић Пећанац, који је пристао уз већину да се одмах дижу на оружје. Када је проглашен почетак устанка, 28. фебруара, он је већ увелико вођен у Топлици и Јабланици, око Лесковца и Јастрепца и убрзо су ослобођени Прокупље и Куршумлија. За кратко време окупило се око 12.000 устаника. Почетком марта 1917. устанком је био обухваћен велики део територије Моравске војноинспекцијске области и југоисточни део Војногенералног Гувермана, где је успостављена српска власт. На вест о устанку три бугарске и аустроугарске дивизије извршиле су контранапад. После десетодневне офанзиве, уз велике сопствене губитке, 25. марта угушили су устанак, побивши у репресалијама око 20.000 устаника и цивила, уз примену до тада невиђених злочина. Поједини делови устаничких одреда, уз герилске борбе, одржали су се до почетка децембра 1917, када су и они савладани. Рањени и опкољени војвода Коста Војиновић, 23. децембра 1917. извршио је самоубиство.

На помоћи поробљеном становништву, српским заробљеницима и интернирцима ангажовала се српска влада у избеглиштву, анимирајући већи број пријатељских савезничких и неутралних земаља, Црвени крст и друге хуманитарне међународне мисије. Српска деца, избегла са српском војском, упућивана су са Крфа у сиротишта и на школовање, првенствено у Француску и Енглеску. У Швајцарској је збринут већи број српске ратне сирочади.

По подацима аустроугарског Црвеног крста од 1. фебруара 1918, у логорима Аустроугарске и Немачке крајем 1917. налазило се укупно 206.000 екстернираних Срба, док је у бугарским логорима било 135.000 Срба. Када се том броју дода 147.000 српских војника који су избегли крајем 1915. преко Албаније са 13.000 цивила избеглица, онда је број Срба изван земље износио преко пола милиона, у шта нису урачунати изгинули и умрли на фронту, у земљи и по логорима и избеглиштву. Сматра се да је током Великог рата само у логорима Централних сила било између 150.000 и 200.000 интернираних цивила.

У окупираној Србији у очувању огњишта, голих живота и пуког преживљавања улогу домаћина преузела је жена. Била је и отац и мајка, и орач и копач, до повратка мужа са фронта. У Топличком устанку жене су биле подршка из позадине, обавештајци, а многе и борци у одредима. Поробљена Српкиња имала је једну мисао: Србија не сме пропасти.

После пробоја Солунског фронта, од 15. септембра 1918, српска војска је у незадрживом налету, наносећи окупатору велике губитке, ослободила земљу и 1. новембра тријумфално ушла у Београд.